

svet z nova uvedla stare pisce, ter na to delala, da se z njimi zjasnuje čisto človeška izobraženost (humanitas). Zavoljo tega se je proglasilo to nameravanje humanizem; doba pa, v kateri se je to vršilo, zvala se je obnova ali renaissanca (renesanza).

Humanizem se je začel v Italiji. Dante Alighier (l. 1265—1321), Franjo Petrarca (l. 1304—1374) in Ivan Boccaccio (l. 1313—1375) učili so se starih klasikov in so v italijanskem jeziku napisali dela, iz katerih izvira tajna čaroba omenjenih klasikov. Petrarca se je zeló o tem prizadeval, da se več in več razširijo in v šole uvedejo klasiški nauki, po katerih postane človek še le človek in služabnik kreposti. Tako je bilo zemljišče v Italiji ravno pripravljeno za humanizem, ko so ondi začeli prihajati, zlasti po padu Carigrada (l. 1453), grški učenjaki in širiti grške knjige. Ne sami učenjaki in književniki, ampak tudi vlade, knezi in celó papeži (Nikolaj V., Leo X.) so bili zaščitniki humanizma. Središče mu je bila Florenca, kjer so najnavdušnejši njegovi pristaši Medičejci bili osnovali tako zvano platonsko akademijo.

Iz Italije razprostiral se je humanizem po vsej Evropi, po Angležkem, Francoskem, Španskem, Holandiji in po Nemškem. V Avstriji ga je znatno podpiral Konrad Celles, slavljeni pesnik in profesor govornišva in pesništva v Beču. Na Ogerskem ga je širil hrvatski rojak Velikovaradinski biskup Ivan Vitez.

Humanistiško gibanje vplivalo je tudi na šolo. Teologija in filozofija nista več v njej imeli prevage. Največ se je zdaj gojila retorika in čitanje klasikov: Homer, Virgil, Cicero in dr. Izurjenost v ciceronski latinščini je bila najbolj vroča želja tedanjih učencev. Kaj marljivo so širili humanizem po šolah Jeronimovci. Mej praktičnimi humanistiškimi pedagogi spominjati se nam je Viktorja Feltranskega (l. 1378—1446), ki je bil najprej profesor filozofije in retorike v Padovi, a potem vzgojitelj dece Mantovskega vojvode Franja Gonzage. V Mantovi je ustanovil vzgojališče, v katerem je uspešno in neumorno deloval do svoje smrti. Ta zavod je bil prekrasno urejen; v njem so bile dvorane, galerije, sprehajališča, vodometi in dr.; hodila je vanj ne samo mladina, ampak tudi odrasli ljudje, ki so bili uka željni. Svojo mladino je vzrejeval v duhu pobožnosti. On je vsako jutro v svoji sobi klečé molil in se bičal. Zavoljo tega je z vso ostrostjo zahteval, da se tudi njegovi učenci posté, vsak mesec spovedajo in vsako jutro idejo k božji službi. V obče je bila disciplina v njegovem zavodu zeló stroga in on je neprenehoma čul nad svojimi gojenci. Kljub temu je bil protivnik šibanju in klečanju za kazen. On se je trudil v tem, da se pouk priljubi učencem. Pri pouku v čitanji rabil je po priporočilu Kvintilijanovem črke na tablicah iz lepenke (debelega papirja); da se deca ž njimi igrajo in igraje čitati naučé. Največ se je bavil s čitanjem Virgila, Cicerona, Homerja in Demostena. Grški jezik je posebno cenil. Cecilija, hčerka vojvode Gonzage, govorila je že v svojem desetem letu grški, kakor tudi še nekateri njegovih učencev. Tudi telesne vzgoje ni popolnoma pozabil. Svoje vzgojence je privajal na mráz in vročino, na težko in lahko obleko, na prosto in obilo hrano, češ nobeden ne vé, v kakšne okoliščine more priti. Razen tega vežbal jih je v plavanji, jahanji, borenji in dr. Zasledoval je torej v marsičem vzgojo starih Grkov. (Dalje prihodnjič.)

Knjiga Slovenska

XIX. veku.

Matevž Hladnik r. 30. avg. 1806 v Trebčah, vasi Črnovrški, učil se s početka v Idriji, latinskih šol od I. do IV. l. 1821—1824 v Ljubljani, od V. više v Gorici, postal

mašnik l. 1832, bil kaplan v Devinu, od l. 1837 učitelj v četrti vzgledni šoli, nekdanji niži realki, lepopisja in nekaj časa tudi slovenščine na gimnaziji v Gorici, vedno bolehav bil dejan v pokoj l. 1860, u. 18. jan. 1865. Sam je to povedal p.:

Krajnska vas Černiverh nad Idrijo me je rodila
V sčlici Trebče, četert ure od cerkvene vasi;
Leta osemnajst sto in šest me Matevža kerstila,
Klical domá se Hladnik, ptuje mi Hladnik velí itd.

Za slovenščino se je vnel po Novicah ter je vanje nekaj let rad dopisoval na pr. l. 1849: Čehovin (sonet); l. 1851: Pervi pogoj šole izboljšati; l. 1852: Gorica; Slovenskimu narodu; Mojstru pevcov t. j. Koseskimu št. 57; l. 1854: Ivanu Koseskimu za god in odhod v Abbanske toplice domovina njegova str. 200; l. 1859: Odperto pisemce Novicam: Gate čez štebale; l. 1861: Kdo je ta junak? — Zastavica itd.

Dopisoval je marljivo v Zg. Danico, največ v sonetih, na pr. l. 1853: Zgodnji Danici za novo leto; Pevcu štirih sonetov v 21. listu Zg. D. (J. Stritarju) str. 96; Sedanja mladina; V spomin T. Hvala; Blagi vertnar (Červ); J. Mozetiču l. 22. — L. 1854: Frid. Baraga-tu; Sveta vnema (Jeranu); Vdova Najmska; Spomin na sv. duhovne vaje; Canrobert in svetinja; l. 1855: V spomin A. Kodermaca; Dr. Andr. Gollmayru k slovesnosti posvečenja v Ljubljani l. 22; O slovesni službini vpeljavi v Gorici l. 27 (Akrostihon); l. 1856: Jan. Stögerju; Zamurčikam; Na grobu matere; l. 1857: Cesarju in Cesarici v Gorici; Daničnemu pesniku .. n .. * .. n .. t. j. Janezu Bonaču str. 162; Vsisveti; Vice; Teza; l. 1858: Slepí šinkovec, vabič pri tezi; Še se čudeži godé; Koštanjeveca; Podobe gleichenberške; Nema prošnjika; Živ spominek Lipske bitve; Blagor nedolžnosti; Slatinske pevke; Konstantinšica; Švajcერიja; Osamljenca; l. 1859: Nagle, neprevidene smerti — reši nas o Gospod! — l. 1860: Spomin Svitkotu Vaskotiju str. 81; l. 1861: Pustnim norcam; Pepelnična; Nevtikavnost; Postna; K Šmarnicam; Bratoljubje; l. 1862: Mož beseda in mož besede; l. 1863: Čebele in metulji; l. 1874: Omotica str. 280. — Na razgled bodi:

Vdova Najmska.

a) Oh, tje nesó v grob — vse moje nade!	b) Tako Najmljanka svoje izliva jade
Vse, kar še veselilo me na svetu,	V potocih solz za edinčikam v trepetu;
Sinu ediniga — v mladosti cvetu,	Pa najde tolažnik se v družnje gnetu,
Podporo edino vdove, smert mi ukrade!	Ki sina oživljen'ga nazaj ji dade:
c) Tak še marskera mati in oče joka,	d) Če pa zalezvat' dušna smert ga jame,
Serce jim nevtolažno tuge poka,	In že pogreza v večne ga tamnice:
Če smert telesna jim otroka vzame;	Za dušno smert je nimajo solzice!

(Danic. 1856. l. 39.)

Na grobu matere.

a) Tu zdolj, pod komej znato še gomilo,	b) Kolikrat že o misli se mi okó solzilo,
Trohníš mi, ljuba mat', prezgodaj vzeta!	Kakó si bla za blagor moj ti vneta;
Prešle so štirkrat desetere leta,	Ti bla si mati — Bog ti verni, Meta!
Pa še te ni sercé mi pozabilo!	O, de bi mnogo taci mater bilo!
c) V keršanski reji si zaklade prave	d) Kaj vaša je modrost, učene glave? —
Spravljala v doto otrokam, varno uime,	Sercá tako ne gine, se ne prime;
Ki sreče edino prave je rodnica.	Pobožna mat' naj bolj' je učenica.

(Danic. 1856. l. 44.)

Nevtikavnost.

a) „Če ropar tvoj'ga bližnjiga napade,	b) In vender še brezpametne živali
„Ne vtikaj vmes se, to bi b'la krivica;	Na svojcev krik pomagat vkup hitijo,
„Naj sam se brani, kakor vé in znađe!“	In s pravočutam vrojenim derhali
To nova je mednarodna pravica.	Človeških pametuhov sramotijo!

c) Že prav takó, brezdušni sebičkarji!
Kar sejete, to bote tudi želi:
Pobijat', ropat' eden drug'ga smeli!

d) Takó na glas učijo zdaj rovarji,
Premenovaje celi svet v zverše,
Nasilju, ropu vedno le morišo!

*

Vi pa, mogočniki! jih le terpite,
Dokler s prestolam se v podkop zvalite!

(Danic. 1861. I. 6.)

Mož beseda in mož besede.

a) Kedor v početji svóm na to le gleda,
De vse pošteno je, vsikdar spoštljivo,
Ne za Bogá, ne za ljudi žaljivo:
Je spoštovan od tujca no sosedu.

b) Kar on obljub', ne terga, ne spodjeda,
Njegovo „bom!“ je sveto, zanesljivo,
In kot priseženo, neprelomljivo:
Ta cenjen' poštenjak je — mož beseda.

c) Kedor pa kaj le tje v en dan obeta,
De lahkovrnežev slepari čede,
Kdor clo s pogodbami le zanke spleta,

d) De vjete vód' za nos, kakor medvede,
In plesat' jih po svoj' pišal' napleta:
Ta verolom pa je — le mož besede.

(Danic. 1862. I. 2.)

Vodnikov Spomenik l. 1859 ima dve pesmi njegovi: a) V spomin Valentina Vodnika o stoletnici rojstva, 3. svečana 1858 (Akrostihon). — b) Spominki str. 293. — Učiteljski Tovarš l. 1861: Slovknica (Silbenrättsel, Charade). Zastavica itd. Zlati Vek l. 1863 kaže na koncu kot posebnost Hladnikovo v treh sonetih: Jezik vseslovanski. Pis naj prosteji. Glas naj slaji (str. 293).

To je, kolikor jaz vém, javno slovstveno delovanje njegovo. Podpisoval se je razno: M. t. j. Matevž; M. Hladnik, Bogomil, Rodoljubski, Svetogorski (na Sveti Gori je živel nekaj časa ter želel ondi biti pokopan), Tomajski, Trebški (po vasi domači), Balantinov (po očetu Valentinu); v rokopisih nahajajo se tudi priimki: Stari Krajnc, Nerodotajski, Zagovornik domorodniga, En rojak, Rodomil, Starevič, Terstenjaku nasprot Derzenjak itd. — V Bčeli l. 1852 št. 39 je njemu „Rodoljubskomu“ na hvalo sonet zložil Mladoljub. — Pisaril je menda v mnoge liste, ali — ker je ostro zahteval, da se mu ne smé spremeniti niti črkica, so ga pustili, in tako so ostali pesnotvori njegovi v rokopisih. Vse te je po njegovem naročilu o smrti prevzel iskreni mu prijatelj Štefan Kocijančič, kateri je priobčil nekaj jih v Glasu l. 1875 l. 47 — 53: „Matevž Hladnik. Življenjopisne črtice“; — vse pa je (nekoliko tudi nemških) z obširnim življenjopisom vred lično zbral v knjigo: „Matevža Hladnika Vertičik samôtnih cvetlic“ — 4° str. 795 brez pridejanega besednjaka in obsega ali kazala. Knjiga se hrani v nadškofijskem semenišču v Gorici. — Obseg kaže: Načrt življenjopisa str. 7 — 110. Slovenski spisi: Lik 111 — 278. Medobojne 279 — 382. Pik 383 — 534. Nравne 535 — 692. Krajše. Zmes 693 — 770. Nemške 771 — 795. Besednjak.

Hladnik je bil goreč Slovénc, zvest naročnik vsem slovenskim časnikom, dokler je le premogel. Posebno hud je bil na nove oblike v slovenski pisavi. Zamerile so se mu po njih Novice (Veternice, blodice), zamerila se mu je Danica, kar opeva v sonetu „Pad Zg. Danice“ itd. Mnogo pesmic, posebno sonetov, spisal je Hladnik; nekatere so lepe in dosti dobre, nekatere pa tudi take, da se more reči: „dormitat Homerus“, pravi Kocijančič. Dosti bolje je pisal v prozi. Zbiral je svoje pesmi. Razdelil jih je takole: I. Lik t. j. pesmi, v katerih liči, hvali, popisuje, in teh je 24 zato odločil. II. Medobojne ali pesmi, ki so na sredi med likom in pikom, katerih je namenil izdati 9. III. Pik t. j. pesmi, v katerih pika in zbada (in v tem je bil mojster!); odločil jih je za to blizo 30. IV. Nравni sestavki, in sicer „sonetni“ ali podučljive pesmice, vseh 23. V. Krajši nesonetni sestavki (epigrami), katerih je zaznamoval 12. Nekaj teh nisem

našel, dobil sem pa več drugih, ki v obsegu niso omenjene. Slog njegov je večidel malo trd, kakšinkrat celó prisiljen, jedro pa je skoraj vedno prav zdravo in krepko. To je sam dobro čutil in tudi očitno spoznal v sonetu „Skerjančik“, kjer poje na pr.:

Ne merim s pesnikov se velikani:
Skerjančik majhin je, al' — živo poje!
Slové naj drugi unajne vam lepote;
Kar pojem jest, slovelo bo jedrote —
Vse živo, krepko, vse izvirno moje.

Najrajši je „sonctaril“, kakor sam pravi. Vzori so mu bili Vodnik, Prešern, Koseski. Posebno rad se je primerjal Vodniku, češ, oba Krajnca, duhovnika, šolnika, oba jezike učila, oba preganjana in na stare dni pomanjkanje trpela; oba pesnika, vendar Vodnik zvezda, Hladnik zraven te zvezde le kresnica; podobna celó v imenu, kar kaže v sonetu „Vodniku sorodnik osode“. Zložil si je tudi spomin na pr.:

Po men' ne bode hčere, sina,
Al' svest sim si na vek spomina;
Zastonj se pevc ne vbivam:
„Non moriar, sed vivam!“

Bil je Hladnik čuden človek, posebnež, a vésten, hud na pisatelje, kateri so na svetlo dajali kaj napačnega p. Pesniku nesramnosti; Pohujšljivimu pesnikarju itd. Pesni je zložil skoro vsem časnikom: Bčeli, Tovaršu, Sloveniji, Ljubljanskimu Časniku. Preslavlja junake na bojnem polju p. Radecki, Jelačič, Čehovin; na cerkvenem in književnem, ne-ktore zdaj povišuje, zdaj ponižuje, kedar se mu zamerijo. Tako osodo imajo p. Slomšek, Gollmayr, Bleiweis (Svincobelin), Mozetič. Opévani so kakor si bodi razun že omenjenih na pr.: Jeriša, Šmajdek, Hönigman, Kocijančič, Hicinger, Knobler, Toman, Ledinski, Poklukar — Poskušnar, Malavašič (Malveljašič), Stanič, Okiški in mnogi še živoči. V pesni čestita „Ljubljanskim gimnazijalcem slovó jemljočim od svojega vodja Nečaseka“ .. — Kakega značaja so sploh drugi umotvori (soneti, epigrami, zlognice) njegovi, razvidi se nekoliko že iz naslovov: Zlati vek za novooblikarje, Slovenskim babiloncam, Jezikošegarom, Slovstvenim konjederam, Slovenskim slogarjem, Dakovcem (da n. de), Prestrojevcam, Ciriličarom i Glagolitičarom, Jugoslovničarstvo, Zanikarnije, Pajk zgodovinsko-starinoslovski (Mahomed, Goljat), Njavkarjem; Gatar, Obročarca, Starošegar; Šegosužnik, Čečkarjem, Pesnikarjem, Hvalomerzunom, Prevladaruh, Nosač lazač, Pegaz v jarmu, Škiljastimu pušičarju, Krajnski zabavljičarji do mojiga časa, Kadunam (tobakarjem), Kazališa — kaziliša, Gospodama Tisti in Taki, Učenosta Obergelehrtester (pr. starosta), Slovenska narodnost je nerodnost, Zakonski hej in joj, Um in učenost, Šemrou ali Šemerl, Kljuvcam proti zbadavcu, Raganist čez vse raganiste itd. itd. „Omissis omittendis“ bi spisi njegovi mnogim bili zanimivi.

Jarnik se imenuje Vodnik Koroški; Hladnik zvati se smé Vodnik Gorški. Kakor spomin, zložil si je tudi „nadgrobnico“, ktera se glasi:

Počivam tu Matevž Hladnik,
Duhoven, pesnik, šolsk učnik;
Vasica Černiverh rodila,
Me v grob Gorica položila.